

Воронцова Е., науковий співробітник
відділу проєктної діяльності,
ДНУ «Інститут модернізації змісту
освіти», м. Київ

Ївженко Ю., кандидат педагогічних
наук, завідувач сектору наукового та
навчально-методичного забезпечення
підготовки фахових молодших
бакалаврів в системі фахової передвищої
освіти,

ДНУ «Інститут модернізації змісту
освіти», м. Київ

Літвінчук О., заступник директора,
Київський електромеханічний фаховий
коледж

ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ В УМОВАХ ЗАСТОСУВАННЯ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ СТУДЕНТІВ-ЕКОНОМІСТІВ

Стаття представляє результати експериментального дослідження ролі лідерської та підприємницької компетентностей у структурі підготовки молодших спеціалістів в закладах вищої освіти I-II рівнів акредитації.

У сучасному світі все більше уваги приділяється підготовці саме молодших спеціалістів. В Україні такий рівень освіти можна отримати у закладах вищої освіти I-II рівнів акредитації. Про це свідчить величезна діяльність в напрямі навчання для світу роботи UNESCO-UNEVOC й TVET. У статті проведено порівняння кваліфікаційних характеристик і необхідних компетентностей для підготовки фахівців за спеціальністю 051 «Економіка». У результаті порівняння визначено необхідність формування лідерських компетентностей саме у випускників закладів вищої освіти I-II рівнів акредитації.

З метою визначення шляхів формування лідерських якостей та підприємницької компетентності у молодих людей, авторами було проаналізовано наукові праці вітчизняних і зарубіжних дослідників Л. Спенсера, В. Зацепіна, Л. А. Бондар, М. Б. Євтуха, Н. Кубарькової, А. Касич.

На основі практичного дослідження, результати якого представлені у таблиці 2, зроблено висновок, що освітні програми закладів вищої освіти

ти I-II рівнів акредитації приділяють недостатню увагу формуванню цих компетентностей. Цей висновок автори зробили на основі того, що при порівнянні ціннісних орієнтацій студентів економічних спеціальностей закладів вищої освіти I-II рівнів акредитації з ціннісними орієнтаціями студентів інших спеціальностей не виявлено пріоритетності орієнтацій на створення власного бізнесу, на високі статки та високий соціальний статус, прагнення управління іншими людьми.

Авторами запропоновано шляхи вирішення проблеми формування лідерських якостей та підприємницької компетентності у навчальному процесі, освітній програмі та позааудиторній діяльності.

Стаття містить 2 таблиці, 1 діаграму, перелік літературних джерел.

Ключові слова: лідерські якості, підприємницька компетентність, ціннісні орієнтації.

The article presents the results of an experimental study of the role of leadership and entrepreneurial competencies in the structure of training of junior specialists in higher education institutions of I-II levels of accreditation.

In today's world, more and more attention is paid to the training of junior specialists. In Ukraine, this level of education can be obtained in higher education institutions of I-II levels of accreditation. This is evidenced by the huge activity in the field of education for the world of UNESCO-UNEVOC and TVET. The article compares the qualification characteristics and the necessary competencies for the training of specialists in the specialty 051 «Economics». As a result of the comparison, the need for the formation of leadership competencies in graduates of higher education institutions of I-II levels of accreditation was determined.

In order to determine the ways of formation of leadership qualities and entrepreneurial competence in young people, the authors analyzed the scientific works of domestic and foreign researchers L. Spencer, V. Zatsepin, L. A. Bondar, M. B. Yevtukha, N. Kubarkova, A. Kasych.

Based on a practical study, the results of which are presented in Table 2, it is concluded that the educational programs of higher education institutions of I-II levels of accreditation pay insufficient attention to the formation of these competencies. The authors made this conclusion on the basis of the fact that when comparing the value orientations of students of economic specialties of higher education institutions of I-II levels of accreditation with the value orientations of students of other specialties, no priorities of orientation people.

The authors propose ways to solve the problem of forming leadership qualities and entrepreneurial competence in the educational process, educational program and extracurricular activities.

The article contains 2 tables, 1 diagram, a list of references.

Key words: *leadership qualities, entrepreneurial competence, value orientations.*

Актуальність. Пункт 29 Рекомендацій ЮНЕСКО щодо технічної і професійної освіти і підготовці (ТПОП) від 2015 року зазначає таке: «Окрім знань, навичок і компетенцій, що стосуються суто професійної діяльності, процеси навчання мають забезпечувати отримання базових навичок і більш глибоке розуміння наукових, технічних, соціальних, культурних, екологічних, економічних та інших аспектів розвитку суспільства. ТПОП повинне мати цілісний характер і розвивати загальнокорисні та підприємницькі навички, зокрема необхідні для здорового способу життя, безпеки праці, культурного розвитку, формування відповідальної громадянської позиції й сталої життєдіяльності, а також сприяти розумінню громадянами своїх трудових прав» [1].

У контексті інтеграції України в європейський і світовий простір професійна освіта повинна спрямовуватись на адаптацію навчального процесу до потреб особистості та забезпечення майбутніх фахівців можливостями для саморозвитку. Освітній процес передбачає перехід до особистісно орієнтованого підходу, що забезпечує розвиток індивідуальних якостей кожного студента.

Виклад основного матеріалу. Заклади фахової передвищої освіти мають створити умови для підготовки конкурентоспроможного, ініціативного, компетентного фахівця із активною життєвою позицією та лідерськими якостями, здатного нести відповідальність за результати своєї діяльності, контролювати інших осіб під час виконання робіт.

Реалізація цього завдання можлива на основі впровадження інноваційних підходів в умовах застосування компетентнісного підходу, здійснюється що спрямований на розвиток особистості майбутнього фахівця та формування лідерських якостей. Компетентнісний підхід у системі освіти передбачає зміну самої процедури розроблення й формату побудови освітніх програм. Так Л. Спенсер зазначає, що зміст такого підходу до освіти визначається принципово іншими процедурами, спрямованими на кінцевий результат освітнього процесу, тобто набуття компетенцій [2]. Через впровадження компетентнісного підходу підготовлені фахівці здатні оперативного адаптуватись до динамічних змін у житті, навчатись протягом життя,

безперервно розвиватись. Таким чином, **компетенції** – це динамічне поєднання знань, розуміння, навичок, вмінь і здатностей, вони поділяються на предметно-специфічні та загальні [3; 4].

Особливе місце у системі загальних компетенцій займає лідерська, яку зазвичай розглядають ще і у поєднанні, або у прояві підприємницької компетентності. Її особлива роль виявляється в тому, що саме ця компетенція визначає вміння фахівця капіталізувати свої професійні якості. Тобто саме завдяки цій компетенції фахівець знаходить робоче місце або починає власну справу, тобто отримує фінансову, а відповідно і особисту самостійність. Тому вивченням феномену лідерства, дослідженням його природи й умов формування займалася велика кількість зарубіжних та українських вчених – психологів, соціологів, філософів, педагогів. Створення умов для формування лідерських якостей і розвитку соціально активної особистості досліджували Д. Алфімова, Л. Локошко, Т. Прохоренко, К. Садохіна, В. Татенко, О. Тихомирова, О. Чорна, В. Ягоднікова та ін.

Проблеми інноваційної освітньої діяльності, її вплив на розвиток професійних та особистісних якостей майбутніх фахівців стали предметом дослідження О. Абдалової, А. Алексюк, І. Доброскок, В. Кременя, В. Ільїна, С. Нікітчиної та інших вчених.

Так, В. Зацепін визначає лідера як людину, яка свідомо й активно веде інших до досягнення певної мети [5]. За визначенням Н. Жеребової, лідер є представником малої групи, який визначається в результаті взаємодії її членів, або організує навколо себе групу за умови відповідності його ціннісних орієнтацій з груповими. Він організовує та керує цією групою задля досягнення спільних цілей [6]. Л. Уманський стверджує, що лідером може стати (але не обов'язково стане) людина, що від народження має певні задатки. Для цього вона має опанувати певними культурними цінностями і перебувати на певному інформаційному рівні, вміти реалізувати свої наявні можливості [7].

Л. А. Бондар зазначала, що сутність лідерства полягає не в управлінні людьми, а в продукуванні нових ідей та в емоційності. На її думку, лідер не обов'язково повинен покровоко знати шлях до мети, однак він відчуває напрямок та направляє оточуючих. Справжній лідер не тільки вміє керувати, а й зберігає єдність команди, підтримує її моральний дух на високому рівні та проявляє турботу до кожного члена команди [8].

М. Б. Євтух визначає лідерські якості як певні риси особистості, характерні для людини, здатної управляти оточуючими і необхідні особистості для ефективного впливу на інших людей з метою досягнення поставлених завдань [9].

Н. Кубарькова у своїй роботі зазначає, що існує близько 70 особистісних якостей, що відповідають проявам лідерства. Наприклад, для студентських лідерів властиві активність, впевненість у собі, ерудованість, емоційна привабливість, ініціативність, наполегливість, організованість, працездатність, рішучість, самовладання, самостійність, спостережливість, товарицькість, уміння переконувати та уміння налагоджувати позитивну атмосферу в колективі [10].

А. Касич у своїх дослідженнях складових та рівнів компетенцій, розглянув необхідність використання компетентнісного підходу як основи підготовки конкурентоспроможних фахівців за спеціальністю «Менеджмент». У своїй статті він наголошував на важливості постійного моніторингу запитів роботодавців та відповідності компетенцій фахівців у процесі прийому на роботу [11].

Вивчення нормативно-регламентних документів, опрацювання наукової літератури, узагальнення вимог роботодавців свідчить про те, що академічні рекомендації і практика реальних організацій щодо компетентностей випускників співпадати мають певні розбіжності. Так, діяльність закладів фахово-професійної освіти зосереджена все ж на пріоритетному формуванні глибоких спеціальних практичних знань (*hard skills*), а бізнес цікавить відповідальність, ініціативність та нестандартність мислення випускників – так звані *soft skills*. Це означає, що недостатні будь-які жорсткі стандарти чи рекомендації. Безумовно існує потреба у реальній співпраці між усіма зацікавленими організаціями у визначенні моделі компетентностей молодого фахівця. За міжнародним досвідом основним критерієм ефективності функціонування закладів освіти у сучасних умовах є оцінках випускників роботодавцями. Саме тому заклади фахової професійної освіти орієнтуються на можливості працевлаштування своїх випускників, отже підготовка фахівців з урахуванням вимог ринку праці відбивається на всі основні сфери діяльності освітніх закладів.

Наприклад, галузі щодо спеціальності «Економіка» вищевикладене дозволяє визначити основну мету освітнього процесу як «Здатність вирішувати типові спеціалізовані задачі та практичні проблеми в економічній сфері або у процесі навчання, що вимагає застосування положень і методів економічної науки та може характеризуватися певною невизначеністю умов; нести відповідальність за результати своєї діяльності; здійснювати контроль інших осіб у визначених ситуаціях».

Для порівняння особливостей підготовки фахівців за програмами кваліфікаційної підготовки різного ступеня доцільно розглянути основні компетентності, зазначені в освітніх стандартах відповідного рівня зі спеціальності 051 «Економіка» (табл. 1).

Таблиця 1. Компетентності підготовки фахівців зі спеціальності 051 «Економіка»

Стандарти	СТАНДАРТ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНИЙ СТУПІНЬ: фаховий молодший бакалавр СПЕЦІАЛЬНІСТЬ: 051 Економіка	СТАНДАРТ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ РІВЕНЬ ВИЩОЇ ОСВІТИ Перший (бакалаврський) рівень СТУПІНЬ ВИЩОЇ ОСВІТИ Бакалавр СПЕЦІАЛЬНІСТЬ 051 Економіка
Інтегральна компетентність	Здатність вирішувати типові спеціалізовані задачі та практичні проблеми в економічній сфері або у процесі навчання, що вимагає застосування положень і методів економічної науки, та може характеризуватися певною невизначеністю умов; нести відповідальність за результати своєї діяльності; здійснювати контроль інших осіб у визначених ситуаціях.	Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми в економічній сфері, які характеризуються комплексністю та невизначеністю умов, що передбачає застосування теорій та методів економічної науки.

Відповідно до табл. 1 можна зробити висновок, що фаховий молодший бакалавр за спеціальністю «Економіка» повинен мати здатність працювати в групі, відповідати за результати своєї діяльності та контролювати інших осіб під час виконання робіт. Для бакалаврів за спеціальністю «Економіка» вже не передбачено мати такі професійні компетентності.

Нами було проаналізовано ціннісні вибори студентів економічної спеціальності порівняно з цінностями студентів інших спеціальностей. Це порівняння було зроблено на основі дослідження ціннісних орієнтацій студентів ВНЗ I-II рівнів акредитації, проведеного нами в минулому (20/21 н.р.), та зіставленні їх з результатами дослідження студентів економічних спеціальностей, проведеного за допомогою Google-платформи (онлайн) [12].

Результати нашого дослідження представлено у таблиці 2.

Таблиця 2. Порівняння анкетування щодо ціннісних орієнтацій молоді

Перелік цінностей	Студенти економічної спеціальності ВНЗ I-II n=119	Студенти інших спеціальностей ВНЗ I-II n=238
Щаслива сім'я	4,34	4,46
Відносини з друзями	4,12	4,03
Розвиток своїх здібностей, самореалізація	4,35	4,49

Здобуття вищої освіти	3,85	3,76
Особиста свобода, незалежність у судженнях та діях	4,42	4,51
Цікава робота	4,3	3,86
Спокійне життя, відсутність хвилювань, неприсмностей	3,8	3,91
Здобуття поваги серед людей	3,8	3,71
Допомога іншим людям, волонтерство	3,60	3,34
Досягнення високого статусу в суспільстві	3,5	3,67
Накопичення багатства та високі доходи	3,95	3,87
Задоволення та розваги	3,67	3,9
Здоров'я	4,52	4,58
Життя згідно з релігійними нормами	2,61	2,58
Керування людьми	2,89	2,87
Створення власного бізнесу	3,85	3,7

За результатами нашого дослідження, особливістю ціннісної орієнтації студентів економічних спеціальностей стало те, що найбільш отримали значущими були такі цінності: «Щаслива сім'я», «Відносини з друзями», «Розвиток своїх здібностей, самореалізація», «Особиста свобода, незалежність у судженнях та діях», «Здоров'я». Здивувало, що цінність «Створення власного бізнесу» не увійшла до пріоритетних цінностей, хоча вибір профілю навчання начебто передбачає таку спрямованість. Цінність «Досягнення високого статусу в суспільстві» число була серед цінностей середнього значення. Малозначущими цінностями були: «Керувати людьми» і «Життя згідно з релігійними нормами». Загалом, кількість балів, які набрали представлені цінності, відрізняються в межах 0,1-0,5 балу (табл. 2). Це може свідчити про недостатню спрямованість реформи професійної освіти на формування лідерської і підприємницької компетентності.

Набуття зазначених компетентностей у галузі «Економіка» забезпечить основу для впевненого старту кар'єри випускників не лише як найманих працівників на підприємствах, а й у сфері індивідуального підприємництва, оскільки забезпечує широку предметну ерудицію, формування певного набору управлінських навичок, а отже, допомагає знайти роботу на ринку праці, відповідати високим очікуванням роботодавців, або започаткувати власний бізнес. Представлені компетентності зосереджуються на вміннях *вирішувати типові спеціалізовані задачі та практичні проблеми* в економічній сфері, особистому розвитку та лідерських навичках.

Формування лідерських і підприємницьких компетентностей може відбуватися різними шляхами. В освітньому процесі – це групові форми навчальної діяльності, колективні проекти, ділові ігри, імітаційні та симуля-

тивні кейси. В таких формах навчання кожен учень може спробувати себе в різних ролях групової взаємодії, визначити рівень розвитку своїх комунікативних, креативних, прогностичних здібностей, розробити особистісну програму розвитку.

Ще один шлях розвитку лідерських і підприємницьких компетентностей – це доповнення освітньої програми окремими курсами, спрямованими на формування необхідних компетентностей, наприклад «Основи підприємницької діяльності», «Менеджмент і самоменеджмент», «Лідерське мислення» тощо. Дуже ефективною є позааудиторна спільна діяльність – участь у колективних справах: екскурсіях, волонтерських операціях, організації святкових вистав або концертів, створення громадських організацій або стартапів та інше.

Таким чином, сучасні конкурентні умови на ринку праці вимагають від закладів фахової передвищої освіти орієнтації на формування у студентів не лише набору знань, а сформованих професійних компетентностей, зокрема лідерських і підприємницьких, які дозволять їм вирішувати різноманітні завдання сьогодення. Відповідно основою системних перетворень освітнього процесу має стати чітке розуміння набору компетентностей (професіограми), що розробляються в межах кожної галузі, та на основі яких мають формуватись змістовні характеристики освітньої програми. Особливого значення набувають компетентності майбутніх економістів, оскільки їх рішення поширюються на всі сфери життєдіяльності суспільства.

Список використаних джерел

1. Recommendation concerning Technical and Vocational Education and Training (TVET), 2015/ www.unesco.org/education
2. Спенсер Л. Компетенции на работе; пер. с англ. М.: НИППО, 2005. 384 с.
3. Манько В. М. Компетентнісний підхід у підготовці майбутніх менеджерів з економічної безпеки. Збірник наукових праць Національної академії державної прикордонної служби України. 2015. № 1. С. 162–174.
4. Мазаракі А. А., Ткаченко Т. І. Компетентнісна модель менеджера в галузевих стандартах вищої освіти України. Завдання вищої освіти у сфері гуманітарного розвитку суспільства, 2013. URL: http://ir.nmu.org.ua/bitstream/123456789/2676/1/том1_p003-005.pdf
5. Зацепин В. И. К вопросу о структуре вертикального общения в коллективе . Руководство и лидерство (опыт социально-психологического исследования) : сб. науч. трудов; под ред. Б. Д. Парыгина. Л. : Изд-во ЛГУ, 1973. С. 78–93.
6. Жеребова Н. С. Лидерство в малых группах как объект социально-психологического исследования. Руководство и лидерство: опыт социально-психологического исследования. Л. : Лениздат, 1973. 194 с.

7. Уманский Л. И. Психология организаторской деятельности школьников : учеб. пособие для студ. пед. ин-тов. М. : Просвещение, 1980. 160с.
8. Бондар Л. А. Технологія організації компетентнісного підходу в контексті вищої освіти. *Педагогіка вищ. та серед. школи: зб. наук. пр.* / ДВНЗ «Криворіз. нац. ун-т». Кривий Ріг, 2012. Вип. 34. С. 424–430.
9. Євтух М. Б., Дибкова Л. М. Індивідуальний підхід у формуванні професійної компетентності майбутніх економістів: монографія. Харків : Харк. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна, 2007. 144 с.
10. Кубарькова Н. В. Лидерские качества педагога: сущность и структура [Электронный ресурс] / Н. В. Кубарькова // The Emissia.Offline Letters. Электронное научное издание, 2012. Режим доступа: <http://www.emissia.org/offline/2012/1772.htm>
11. Касич А. О. Компетентнісний підхід як основа підготовки конкурентоспроможних фахівців зі спеціальності «Менеджмент». Електронне фахове видання «Ефективна економіка», 2018, вип. 7. URL: www.economy.nauka.com.ua
12. Воронцова Е., Івженко Ю. Дослідження ціннісних орієнтацій студентів закладів вищої освіти I-II рівнів акредитації. *Нові технології навчання: збірник наукових праць*. ДНУ «ІМЗО». Київ, 2020. Вип. 93. С. 58–69.